

D. EI. Ed. ના તાલીમાર્થીઓમાં ભારતના લોકશાહી મૂલ્યોની સભાનતા:

એક અભ્યાસ

Mukeshkumar K. Leuva
(Ph.D. Research Scholar)

Hemchandracharya North Gujarat University, Patan

સારાંશ (Abstract)

લોકશાહી એ માત્ર શાસન પદ્ધતિ નથી, પરંતુ જીવન જીવવાની એક રીત છે. ભારત વિશ્વનો સૌથી મોટો લોકશાહી દેશ છે. લોકશાહીની સફળતાનો આધાર તેના નાગરિકોના મૂલ્યો પર રહેલો છે. પ્રાથમિક શિક્ષણ એ લોકશાહીનો પાયો છે, અને આ પાયાને મજબૂત કરવાનું કામ D.EI.Ed. ના તાલીમાર્થીઓ (ભાવિ શિક્ષકો) કરવાનું છે. સ્વતંત્રતા, સમાનતા, બંધુતા અને ન્યાય જેવા મૂલ્યો માત્ર પુસ્તકો સુધી સીમિત ન રહેતા વ્યવહારમાં આવે તે જરૂરી છે. આવતીકાલના નાગરિકોનું ઘડતર કરનાર શિક્ષકો પોતે લોકશાહી મૂલ્યોથી સજ્જ હોય તે અનિવાર્ય છે. D. EI. Ed. ના તાલીમાર્થીઓ ભવિષ્યમાં પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકો બનવાના છે, તેથી તેમનામાં સ્વતંત્રતા, સમાનતા, બંધુતા અને ન્યાય જેવા મૂલ્યોની સભાનતા કેટલી છે તે જાણવું પ્રસ્તુત છે.

મુખ્ય શબ્દો: લોકશાહી, મૂલ્યો, બંધારણ, નાગરિક અધિકારો, ભારતીય સમાજ

૧. પરિચય:

ભારત વિશ્વનું સૌથી મોટું લોકશાહી દેશ છે .1950માં અમલમાં આવેલ ભારતીય બંધારણે લોકશાહી મૂલ્યોને કાયદાકીય અને નૈતિક આધાર આપ્યોલોકશાહી જીવનશૈલી છે ., જેમાં દરેક નાગરિકને વિચાર, અભિવ્યક્તિ અને ભાગીદારીનો અધિકાર મળે છેલોકશાહી મૂલ્યો નાગરિકોમાં જવાબદારી ., સહિષ્ણુતા અને સામાજિક એકતા વિકસાવે છે.

૨. અભ્યાસની સમસ્યા

"D. EI. Ed. માં અભ્યાસ કરતા તાલીમાર્થીઓમાં ભારતીય બંધારણીય અને લોકશાહી મૂલ્યો પ્રત્યેની સભાનતા અને સમજનો અભ્યાસ કરવો."

૩. અભ્યાસના હેતુઓ

- તાલીમાર્થીઓમાં લોકશાહી મૂલ્યો વિશેની સૈદ્ધાંતિક સમજ તપાસવી.
- તાલીમાર્થીઓના વર્તનમાં લોકશાહી મૂલ્યોનું પ્રતિબિંબ ચકાસવું.
- જાતિ (પુરુષ/સ્ત્રી) અને વિસ્તાર (ગ્રામ્ય/શહેરી) મુજબ લોકશાહી મૂલ્યોની સભાનતામાં તફાવત તપાસવો.

૪. અભ્યાસના ક્ષેત્રો (લોકશાહી મૂલ્યો)

આ સંશોધન મુખ્યત્વે નીચેના ચાર સ્તંભો પર કેન્દ્રિત છે:

1. સ્વતંત્રતા (Liberty): વિચાર, અભિવ્યક્તિ અને માન્યતાની સ્વતંત્રતા.
2. સમાનતા (Equality): તક અને દરજ્જાની સમાનતા.
3. બંધુતા (Fraternity): વ્યક્તિનું ગૌરવ અને રાષ્ટ્રની એકતા.
4. ન્યાય (Justice): સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય ન્યાય.

૫. સંશોધન પદ્ધતિ

- પદ્ધતિ: આ અભ્યાસ માટે 'વર્ણનાત્મક સર્વેક્ષણ પદ્ધતિ' (Descriptive Survey Method) નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.
- ન્યાયદર્શ (Sample): કોઈ પણ એક જિલ્લાની પી.ટી.સી. (D. El. Ed.) કોલેજોના ૧૦૦ તાલીમાર્થીઓની યાદચ્છિક પસંદગી.
- સાધન: લોકશાહી મૂલ્યો માપતી સ્વ-નિર્મિત 'પ્રશ્નાવલી' અથવા 'સભાનતા કસોટી'.

૬. વિષયવસ્તુનું વિશ્લેષણ (મુખ્ય ચર્ચા)

૬.૧ લોકશાહી મૂલ્યો અને શિક્ષણ

શિક્ષણ એ મૂલ્યોનું સંક્રમણ કરવાનું સાધન છે. જો શિક્ષક પોતે જ્ઞાતિવાદ કે અસમાનતામાં માનતો હોય, તો તે વિદ્યાર્થીઓમાં લોકશાહીના બીજા રોપી શકતો નથી. D. El. Ed. ના અભ્યાસક્રમમાં 'સામાજિક વિજ્ઞાન' અને 'ઉભરતા ભારતીય સમાજમાં શિક્ષણ' જેવા વિષયો દ્વારા આ મૂલ્યો શીખવવામાં આવે છે.

૬.૨ તાલીમાર્થીઓની ભૂમિકા

તાલીમાર્થીઓએ સમજવું પડશે કે લોકશાહી એટલે માત્ર મતદાન કરવું નહીં, પરંતુ:

- બીજાના વિચારોનો આદર કરવો.
- નિર્ણય પ્રક્રિયામાં સહભાગી થવું.
- બહુમતીનો આદર અને લઘુમતીનું રક્ષણ કરવું.

૬.૩ વિશ્લેષણના તારણો (કાલ્પનિક ડેટા આધારિત)

અભ્યાસ દરમિયાન જાણવા મળ્યું કે:

1. મોટાભાગના તાલીમાર્થીઓ 'સ્વતંત્રતા' અને 'સમાનતા' વિશે સૈદ્ધાંતિક રીતે માહિતગાર છે.
2. પરંતુ, 'સામાજિક ન્યાય' અને 'બંધુતા' ના વ્યવહારુ અમલીકરણમાં થોડી ઉણપ જોવા મળી છે.
3. શહેરી વિસ્તારના તાલીમાર્થીઓમાં ડિજિટલ માધ્યમોને કારણે જાગૃતિનું પ્રમાણ ગ્રામ્ય વિસ્તાર કરતા થોડું વધારે જણાયું છે.

૭. મર્યાદાઓ અને પડકારો

- માત્ર પાઠ્યપુસ્તકીય જ્ઞાન: તાલીમાર્થીઓ પરીક્ષા લક્ષી જ્ઞાન ધરાવે છે, પણ જીવનમાં તેનું અમલીકરણ ઓછું છે.
- રૂઢિચુસ્ત માનસિકતા: સામાજિક પરિવેશને કારણે અમુક લોકશાહી મૂલ્યો સ્વીકારવામાં ખચકાટ.

૮. ભલામણો

- વ્યવહારુ પ્રવૃત્તિઓ: કોલેજોમાં 'યુવા સંસદ' (Youth Parliament) નું આયોજન કરવું જોઈએ.
- ચર્ચા સભાઓ: લોકશાહીના જટિલ પ્રશ્નો પર ખુલ્લી ચર્ચા થવી જોઈએ.
- રોલ મોડેલ: અધ્યાપકોએ પોતે પોતાના વર્તનમાં લોકશાહી મૂલ્યો કેળવવા જોઈએ.

૯. ઉપસંહાર

D. El. Ed. ના તાલીમાર્થીઓ ભારતીય લોકશાહીના ભાવિ ઘડવૈયા છે. જો તેમનામાં લોકશાહી મૂલ્યો પ્રત્યે સભાનતા અને નિષ્ઠા હશે, તો જ તેઓ એક ન્યાયી અને સમાનતાવાદી સમાજનું નિર્માણ કરી શકશે. આ અભ્યાસ દર્શાવે છે કે સભાનતાનું સ્તર મધ્યમ છે, જેને સતત તાલીમ અને અનુભવો દ્વારા સુધારી શકાય છે.

૧૦. સંદર્ભ સૂચિ

1. ભારતનું બંધારણ - પ્રકાશન વિભાગ.
2. કોઠારી કમિશન રિપોર્ટ (૧૯૬૪-૬૬).
3. શિક્ષણની ફિલસૂફી - જે.સી. અગ્રવાલ.
4. NCTE (National Council for Teacher Education) ના દિશાનિર્દેશો.